

*Рибак О. С.,**аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВА ПРИРОДА СУДОВОГО ДОРУЧЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті розглядаються правова природа судового доручення, положення діючого законодавства та теоретичні підходи науковців в цій сфері. На сучасному етапі розвитку актуальним постало питання щодо визначення правової природи судового доручення, оскільки існує наукова дискусія щодо означеного питання.

Ключові слова: правова природа, міжнародно-правова допомога, судова допомога, судове доручення.

Постановка проблеми. Правова допомога у цивільних справах є формою міждержавного співробітництва. Збільшення кількості звернень за правовою допомогою до судів іноземних держав поставило питання про необхідність теоретичного дослідження правової природи судового доручення. Це питання поки що не стало предметом серйозних наукових досліджень українських правознавців. Серед вчених існує дискусія щодо визначення означеного поняття. З огляду на це, надзвичайної актуальності та практичної значимості набуває питання з'ясування правової природи судового доручення.

Стан дослідження. Окремі аспекти означеного питання були досліджені у працях таких вчених, як: Д.Д. Аверіна, І.В. Гетьман-Павлової, Джон Був'єр (John Bouvier), Джон Коелт (John G. Koeltl), Джон Кієрнан (John S. Kiernan), Г.Д. Дмитрієвої, І.В. Дробязкіної, А.В. Лесіна, М.М. Петрова, Л.З. Павлик, Г.А. Цірага та інших.

Метою цієї статті є аналіз та характеристика доктринальних підходів до визначення правової природи судового доручення суду іноземної держави у цивільному процесі та формулювання на цій основі своїх висновків щодо означеного питання.

Виклад основного матеріалу. З'ясування правової природи судового доручення означає визначення сутності цього поняття, а сутність означає зміст поняття, сукупність сутнісних ознак, які притаманні цьому інституту. Деякі вчені вказують ще на необхідності з'ясування нормативно-правового регулювання інституту, яке також складає основу поняття «правова природа».

Судове доручення є ефективним засобом за допомогою якого держави можуть надавати правову допомогу одна одній, а також це спосіб (засіб) за допомогою якого здійснюється міжнародне співробітництво судових та інших юрисдикційних органів різних держав.

Питання надіслання і виконання доручення суду іноземної держави у цивільному процесі на національному законодавчому рівні регулюється такими

основними нормативно-правовими актами, як: Цивільно-процесуальний кодекс України (розділ X, статті 415-419); Закон України «Про міжнародне приватне право» (стаття 80); Інструкція «Про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень» від 27.06.2008 та іншими.

Міжнародно-правова допомога у цивільних справах здійснюється у різних формах і за допомогою використання тих засобів, які передбачені нормами права на рівні національного та міжнародного законодавства. Ці норми складають джерела правового регулювання цивільно-процесуальних правовідносин ускладнених іноземним елементом.

Проаналізувавши міжнародні конвенції, необхідно зазначити, що на міжнародному рівні означене питання регулюється трьома основними документами (універсальними договорами):

- Гаазька конвенція з питань цивільного процесу 1954 року;

- Гаазька конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або торговельних справах 1965 року;

- Гаазька конвенція про отримання за кордоном доказів з цивільних і торговельних справ 1970 року.

У цих документах закріплено особливості надіслання і виконання судового доручення в залежності від об'єкта. Окремі аспекти означеного інституту визначаються за допомогою двосторонніх та багатосторонніх договорів укладених між Україною та іншими країнами. Сьогодні відбувається розширення міждержавного співробітництва, зокрема, про це свідчить тенденція збільшення випадків укладення договорів про правову допомогу між державами (розпорядження Президента України від 2 листопада 2012 року Про уповноваження О. Лавриновича на підписання Договору між Україною і Республікою Сенегал про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах; підписання Договору між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами «Про взаємну правову допомогу у цивільних та комерційних справах» від 26.11.2012 року). Ця тенденція є позитивною, оскільки це сприяє більш ефективному забезпеченню майнових та особистих немайнових прав осіб у цивільному процесі, реалізації принципів рівності, процесуальної економії та виконанню основних завдань цивільного судочинства.

Варто зазначити, що серед науковців є різні підходи до визначення правової природи судового доручення. Одні вчені визначають його як вид правової допомоги, деякі – як форму взаємодії між уповнова-

женими органами держави, інші – як інструмент (за-сіб) за допомогою якого надається така допомога.

У юридичному словнику зазначається, що судове доручення – спосіб сприяння суду в збиранні доказів [1, с. 545]. Тобто у словнику судове доручення визначається як спосіб. Ми погоджуємося із такою позицією, проте вважаємо, що за обсягом тих сутнісних ознак, які містяться у ньому, воно повною мірою не розкриває зміст поняття. Так, оскільки доручення може стосуватися не лише збирання доказів, але й інших питань правового характеру, наприклад може містити звернення про вручення судових документів особам, які знаходяться на території іноземної держави та інших питань.

Г.А. Цірат зазначає, що надання правової допомоги, особливо у формі виконання судових доручень, є формою взаємодії органів публічної влади різних держав і це можливо лише за згодою або угодою між відповідними державами [2, с. 22]. Міжнародно-правова допомога є складовою частиною міжнародного цивільного процесу і здійснюється, зокрема, у формі вручення за кордоном судових та позасудових документів, в отриманні доказів та здійсненні інших процесуальних дій.

Джон Коелт (John G. Koeltl) та Джон Кієрнан (John S. Kiernan) розглядають судове доручення як інструмент за допомогою якого можуть бути отриманні показання осіб. Це офіційний запит судового органу іноземної держави про допомогу в судовому розгляді у суду США [3, с. 251]. Судове доручення є традиційним механізмом міжнародного співробітництва. Це положення підтримується американською асоціацією юристів, про що зазначено у одній з їхніх праць «Довідник міжнародного антимонопольного співробітництва» («International Antitrust Cooperation Handbook») [4, с. 15].

Виконання судових доручень називається наданням (реалізацією) міжнародної правової допомоги. Обсяг правової допомоги, яка може надаватися судами України іноземним судам у проведенні окремих процесуальних дій, статтею 415 ЦПК України визначається у загальному вигляді [5, с. 584].

Д.В. Садчиков розглядає судове доручення як правовий акт, який має правореалізаційний характер. Вимога, яка міститься в дорученні, найчастіше є індивідуальним розпорядженням, воно постає елементом індивідуального правового регулювання [6, с. 210].

Звернення суду однієї держави за правовою допомогою у здійсненні процесуальних дій в іншій державі оформлюється шляхом складання судового доручення, зазначає І. В. Дробязкіна. Виконання доручень іноземних установ юстиції складає основу поняття «правова допомога» [7, с. 87].

Вважаємо, що виконання судового доручення є одним із важливих елементів у наданні правової допомоги. Істотне значення має правильне оформлення і надіслання доручення до суду іноземної держави, яке потім буде ним виконуватися. Вимоги щодо змісту і форми судового доручення регулюються як внутрішнім правом кожної держави (наприклад, в Україні це питання регулюється статтею 416 ЦПК України), так

і міжнародними нормативно-правовими актами (наприклад, стаття 3 Конвенції «Про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах» від 18.03.1970).

Те, що судове доручення це є документ, який надсилається судом іншому суду підтримує і Джон Був'єр (John Bouvier) [8, с. 29]. Ми погоджуємося з цією позицією, оскільки судове доручення є документом встановленої процесуальної форми і водночас є засобом за допомогою якого надається міжнародно-правова допомога, зокрема, судово-правова допомога.

Проаналізувавши вищевикладене, необхідно зазначити, що ми є прихильниками означеного підходу, тобто, що це інструмент у наданні міжнародно-правової допомоги, оскільки вважаємо, що однією із кваліфікаційних (сутнісних) ознак судового доручення є те, що таке доручення виступає засобом реалізації судової взаємодопомоги, яка здійснюється у рамках цивільного судочинства у зв'язку з потребами, які виникли під час розгляду справи і вирішення цього проблемного питання неможливо ніяким іншим чином, окрім як звернення до інституту судового доручення.

На противагу цьому підходу існує й інший, де судове доручення розглядається як вид допомоги. Так, І.В. Гетьман-Павлова зазначає, що судове доручення - це вид правової допомоги, обов'язок надання якої фіксується в міжнародних угодах і національних законах. Основні форми правової допомоги, що надається в порядку виконання іноземних судових доручень:

- складання, засвідчення, пересилання, вручення документів;
- надання речових доказів;
- допит свідків, експертів та інших осіб для цілей судочинства [9, с. 543-544].

Але цей підхід не отримав широкої підтримки серед науковців. Дійсно судове доручення не може виступати у якості виду правової допомоги, оскільки саме по собі доручення (проаналізувавши його сутність та зміст) є лише процесуальним документом у якому міститься прохання, яке звернене до іноземної держави, про вчинення окремих процесуальних дій.

Н.І. Маришева виокремила такі види міжнародно-правової допомоги, як:

- виконання доручень про вчинення окремих процесуальних дій;
- надання інформації про право;
- передача компетенції;
- видача злочинців;
- надання правової допомоги у зв'язку з визнанням і виконанням судових рішень;
- правова допомога у зв'язку з визнанням і виконанням вироків іноземних судів [10, с. 16].

Тобто автором зроблена класифікація видів правової допомоги у цивільних та кримінальних справах. Важливо відмітити, що як різновид правової допомоги розглядається саме виконання доручень про вчинення окремих процесуальних дій. Тобто, у якості виду виступають процесуальні дії, зокрема їх здійснення, а не безпосередньо саме судове доручення.

Т.Н. Нешатаєва як окремий вид правової допомоги розглядає не саме судове доручення, а судову допомо-

гу як видове поняття від такого родового поняття, як правова взаємодопомога [11, с. 489]. Подібною думкою дотримується Т.В. Сахнова, яка зазначає, що правова допомога розуміється як взаємне правове співробітництво, яке охоплює також судову взаємодопомогу. Виконання судових доручень – лише один із аспектів правової допомоги, яка регулюється договорами про правову допомогу або за допомогою спеціальних угод про виконання судових доручень [12, с. 485].

Ми підтримуємо думку Н.І. Маришевої, Т.Н. Нешатаєвої, Т.В. Сахнової і вважаємо, що доцільним було б розглядати у якості окремого виду правової допомоги не саме судове доручення, а судову допомогу. Оскільки міжнародно-правова допомога – це комплексне поняття, до складу якого входять окремі види допомоги. Саме допомога, яка надається судом однієї держави іншій (т. зв. допомога у рамках цивільного судочинства), у загальному вигляді може вважатися видом правової допомоги. Перелік видів правової допомоги є невичерпним, про що, наприклад, зазначається в Інструкції «Про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень» від 27.06.2008 року, затверджена наказом Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України від 27.06.2008 року №1092/5/54.

Як слушно зазначає М.С. Каменецька, правова допомога держав включає такі напрямки, як: вручення документів; виконання процесуальних та інших дій, передбачених законодавством запитуваної країни, в тому числі: складання та пересилання документів, проведення оглядів, вилучення та передача речових доказів, проведення експертизи, допит сторін, третіх осіб, свідків, експертів, розшук осіб, визнання та виконання судових рішень по цивільним справам і виконавчих написів. При розгляді справ, ускладнених іноземним елементом, часто виникає необхідність здійснення процесуальних дій на території іноземної держави і для цього використовується інститут судових доручень [13, с. 265-266].

Також це простежується з аналізу статті 1 Конвенції «Про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах» від 18.03.1970 (дата набуття чинності для України: 21.07.2001), де зазначається, що у цивільних або комерційних справах судовий орган Договірної Держави може відповідно до положень законодавства цієї Держави шляхом надіслання судового доручення звернутися до компетентного органу другої Договірної Держави з проханням отримати докази або провести інші процесуальні дії. Проаналізувавши означене положення, необхідно підкреслити, що судове доручення слугує процесуальною формою оформлення правовідносин у сфері надання міжнародно-правової допомоги.

Висновки. У міжнародних конвенціях, двосторонніх договорах міститься стаття щодо обсягу правової допомоги, де, зокрема, визначені процесуальні дії, напрямки надання правової допомоги і саме доручення суду іноземної держави у якості виду допомоги не пе-

редбачається. Щодо судового доручення, зазначається, що Центральний орган держави направляє запит іншій державі та отримує запити від іншої держави (суду), тобто судове доручення – це документ за допомогою якого здійснюється оформлення звернення до іншого суду за правовою допомогою у цивільних справах. За допомогою судового доручення оформлюється і приводиться в дію весь механізм надання міжнародно-правової допомоги.

Щодо обсягу понять необхідно зазначити, що найширшим поняттям є міжнародно-правова допомога. Одним із різновидів такої допомоги є судово-правова допомога у цивільних справах, а її підвидами є здійснення окремих процесуальних дій, наприклад вручення судових та позасудових документів, отримання доказів, що знаходяться за кордоном, допит осіб, що знаходяться за кордоном та інші процесуальні дії.

Таким чином, ми вважаємо, що судове доручення є інструментом (засобом) за допомогою якого здійснюється надання правової допомоги (це є процесуальне оформлення надання міжнародно-правової допомоги). Судове доручення, як документ процесуальної форми, відіграє роль засобу за допомогою якого стає можливим здійснення цивільного судочинства у справах з іноземним елементом та ефективний і швидкий розгляд справи.

Література:

1. Гончаренко В. Г. Правознавство: словник термінів. За редакцією В. Г. Гончаренка : навчальний посібник. – К. : Юристоконсульт, КНТ. – 2007. – 636 с.
2. Цірат Г. А. Особливості міжнародно-правового регулювання надання правової допомоги у отриманні за кордоном доказів у цивільних та комерційних справах // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2011. – С. 22-24.
3. John G. Koeltl, John S. Kiernan. The litigation manual: A primer for trial lawyers. – Publisher: American Bar Association. – 1999
4. International Antitrust Cooperation Handbook (Chicago: The American Bar Association, 2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.google.ru>
5. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.
6. Садчиков Д. В. Судові доручення: поняття і ознаки // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2010. – № 1. – С. 208-213.
7. Дробязкина И. В. Международный гражданский процесс: проблемы и перспективы. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 321 с.
8. John Bouvier. Law dictionary, adapted to the Constitution and laws of the United States of America, and of the Several States of the American Union: with references to the civil and other systems if foreign law. Vol. II. – 1870. – 732 p.
9. Гетьман-Павлова И.В. Международное частное право : учебник / И. В. Гетьман-Павлова. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2009. – 704 с.
10. Марышева Н. И. Международная правовая помощь по гражданским и уголовным делам : диссертация в форме научного доклада. – М., 1996. – 109 с.
11. Нешатаева Т. Н. Международное частное право и международный гражданский процесс : Учебный курс в трех частях. – М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. – 624 с.
12. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 696 с.
13. Каменецкая М. С. Международное частное право : учебно-практическое пособие. – М. : Изд. центр ЕАОИ, 2007. – 306 с.

Рыбак О. С. Правовая природа судебного поручения в гражданском процессе

Аннотация. В статье рассматриваются правовая природа судебного поручения, положения действующего законодательства и теоретические подходы ученых в этой сфере. На современном этапе развития актуальным стал вопрос об определении правовой природы судебного поручения, поскольку существует научная дискуссия по поводу этого вопроса.

Ключевые слова: правовая природа, международно-правовая помощь, судебная помощь, судебное поручение.

Rybak O. The legal nature of the letter of request (letter rogatory) in the civil procedure

Summary. The legal nature of the letter of request (letter rogatory), provisions of the legislation in force and theoretical approaches of scientists in this field are considered in the article. At the current stage of development, the urgent matter is to define the legal nature of a letter rogatory since there is scientific debate about this issue.

Key words: the legal nature, international legal assistance, judicial assistance, letter of request (letter rogatory).